

і г. д. Інакш кажучы, публіцыстыка ў партрэтных жанрах набывае мастацкае афармленне, захоўваючы строгае фактычнае напаўненне.

На жаль, даводзіцца пакуль што канстатаваць надзвычай абмежаваную колькасць нарысаў у раённым друку. Часцей за ўсё на яго старонках сустракаюцца замалёўкі ды інтэрв'ю-партрэты з абмежаваным спектрам вобразна-мастацкіх сродкаў.

Айчынным публіцыстам неабходна ўлавіць тэндэнцыю інтарэсаў аўдыторыі да жыцця простага чалавека. У гэтым бачыцца далейшы шлях развіцця сучаснай журналістыкі.

Трансфармацыя жанравай сістэмы, якая ў ёй сёння адбываецца, патрабуе належнай увагі і ад вучоных-тэарэтыкаў. Тым больш, што падмурак для далейшых даследаванняў у гэтым напрамку ёсць – напрацоўкі выкладчыкаў Інстытута журналістыкі, і ў першую чаргу грунтоўная навуковая спадчына прафесара Б.В. Стральцова.

Таццяна Старасценка

Беларускі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт

СПЕЦЫФІКА СУЧАСНАГА АНАЛІЗУ МАСТАЦКА-ПУБЛІЦЫСТЫЧНЫХ ТЭКСТАЎ

Традыцыйна на занятках па стылістычным аналізе мастацка-публіцыстычных тэкстаў студэнтам прапануецца выявіць і ахарактарызаваць іх лексічныя, марфалагічныя і сінтаксічныя асаблівасці. У некаторых выпадках такі разгляд праводзіцца без уліку ўзаемасувязей паміж рознымі моўнымі ўзроўнямі і адметнасцей аўтарскага стылю, прыёмаў індывідуальнага выкарыстання слоў і сінтаксічных канструкцый. Часам лінгвістычны і стылістычны аналізы тэксту атаясамліваюцца і студэнтам цяжка ўсвядоміць асноўнае адрозненне паміж імі. На думку І.Я. Лепешава, «тое, што звязана з семантыкай моўных элементаў, своеасаблівым іх ужываннем, – сфера лінгвістычнага аналізу... Што да стылістычнага аналізу, дык ён у школьнай практыцы выкладання літаратуры праводзіцца ўслед за літаратуразнаўчым або паралельна з ім. Яго задача – вызначэнне асаблівасцей аўтарскага стылю, прыёмаў індывідуальна-аўтарскага выкарыстання моўных сродкаў» [1, с. 25, 31]. У апошні час павышаецца ўвага навукоўцаў да дыскурсу-аналізу. І хоць на сёння адсутнічае яго дакладная метадыка, што выклікана неадназначным падыходам да тлумачэння паняцця *дыкурс*, элементы дыкурснага аналізу могуць і павінны выкарыстоўвацца на занятках па стылістыцы. Гэта значна ўзбагаціць студэнтаў і дазволіць ім усвядоміць, што «тэкст – гэта не простая лінгвістычная адзінка, а з'ява чалавечай дзейнасці, камунікацыі і пазнання» [2, с. 8]. Як слушна зазначае В. Іўчанкаў, дыкурсалогія з'яўляецца «пазнакай новага этапу развіцця гуманітарнай галіны навуковага пазнання» [2, с. 16].

Падчас стылістычнага аналізу можна і трэба (асабліва ва ўмовах сучасных тэндэнцый развіцця стылістыкі) выкарыстоўваць элементы дыскурснага падыходу. У гэтых адносінах варты спыніцца на манаграфіі П. Жаўняровіча [3].

Творчасць У. Караткевіча здаўна цікавіла навукоўцаў. У прыватнасці, яе мастацкі аспект падрабязна разглядаўся ў навуковых даследаваннях В. Іўчанкава, А. Вераб'я, А. Мальдзіса, А. Русецкага, І. Штэйнера і інш. Некаторым пытанням публіцыстыкі У. Караткевіча прысвячаліся артыкулы Т. Кабржыцкай, В. Шынкарэнкі, П. Банцэвіча. Аднак не атрымалі належнай увагі тыя структуры публіцыстычнага тэксту У. Караткевіча, якія выклікаюць перлакутыўны эффект і найбольш поўна ўплываюць на тэкстастваральны працэс. Таму манаграфія П. Жаўняровіча «Публіцыстычны дыкурс Уладзіміра Караткевіча» з'яўляецца вельмі надзённым і актуальным даследаваннем. Яго правамерна пазіцыянаваць у якасці комплекснага, бо яно ўключае разгляд многіх аспектаў публіцыстыкі У. Караткевіча: ідэяна-тэматычную скіраванасць, жанрава-стылёвыя асаблівасці, канцэптуальныя дамінанты. П. Жаўняровічу ўдалося спалучыць літаратуразнаўчы, лінгвістычны і журналісцкі падыходы пры даследаванні публіцыстычных твораў пісьменніка.

Аўтар манаграфіі з улікам напрацовак па лінгвістыцы і стылістыцы тэксту еўрапейскіх, у тым ліку і беларускіх, навукоўцаў Т. ван Дэйка, В. Кінча, М. Цікоцкага, В. Іўчанкава і інш. звяртаецца да найбольш запатрабаванага і сучаснага на сёння дыскурснага аналізу. Хочацца адзначыць адметны навуковы густ П. Жаўняровіча ў асэнсаванні моўных фактаў, яго ўменне дэталёва разгледзець лексічныя сістэмы твораў і поўна ахарактарызаваць іх, дзякуючы квантатыву метадзе і кампанентаваму аналізу ключавых слоў. Так, даследуючы канцэптуалізацыю лексемы *зямля*, мовазнаўца не толькі падае полісемант з шасцю ЛСВ, якія зафіксаваны ў публіцыстыцы У. Караткевіча, але і заўважае пашырэнне семантыкі яе шостага ЛСВ у двух напрамках. Прычым, такое пашырэнне, як слушна зазначае аўтар, «яскрава выяўляецца не толькі ў публіцыстыцы У. Караткевіча, але і ў сучасным перыядычным друку, таму мяркуем, што надышоў час удакладніць слоўнікавую дэфініцыю лексемы *зямля*». У манаграфіі, апрача кампанентавага аналізу канцэпту, разгледжаны яго сінанімічная парадыгма і спалучальныя мажлівасці.

Дыскурсны падыход дазваляе П. Жаўняровічу выявіць аўтарскія інтэнцыі праз сістэму трапеічнасці і эмацыянальна-экспрэсіўную напоўненасць публіцыстыкі У. Караткевіча. На канкрэтных прыкладах ужывання асобнай лексемы, сінанімічнай або антанімічнай парадыгмы, тропа, рытарычнай фігуры, асобы займенніка, трывання дзеяслова і інш. даследчык пацвярджае ўсталяванне дыялогу – галоўнай перадумовы дыскурсу – паміж аўтарам і чытачом. Такая адметная дыялагічнасць адзначаецца, у прыватнасці, на аснове аналізу канцэпту *сцюдзёная вясна*. Аўтар манаграфіі характарызуе

суперструктуры гэтага публіцыстычнага твора, якія адлюстроўваюць парадыгматыку тэксту, і знаходзіць адпаведныя сёмы-счэпы паміж імі. Доканнасьць і аргументаванасьць навуковых высноў П. Жаўняровіча дазваляе асэнсаваць паняцце канцэпту як асноўнага складніка сьмантычнай катэгорыі ў тэксце. Выяўляючы канцэпт і праз перакрываваньня сьмных сувязі паміж асобнымі, разьмешчанымі ў розных частках тэксту суперструктурамі, даследчык паказвае наяўнасьць сьвоеасаблівага ўнутранага дыялогу, які здольны найбольш поўна выразіць аўтарскую задуму і ўздзейнічаць на рэцыпіента. Удумлівы чытач знойдзе ў манаграфіі падрабязны разгляд дэяктычных сродкаў маркіроўкі суб'екта і адрасата – таксама дзейснага спосабу дыялягізацыі дыскурсу.

Аўтар даследаваньня пераканаўча вырашае многія праблемы, сярод якіх – азначэньне публіцыстыкі (паколькі разнастайнасьць навуковых трактовак спараджае пытанні жанравай дыфэрэнцыяцыі публіцыстычных твораў У. Караткевіча), размежаваньне публіцыстыкі і мастацкай прозы (яны, як вядома, «маюць агульныя карані»), жанравая ідэнтыфікацыя твораў публіцыстыкі (пакуль яшчэ канчаткова не вызначаны «стандарт канкрэтнага жанру»), жанравыя разнавіднасьці эсэ ў публіцыстыцы У. Караткевіча (П. Жаўняровіч прапануе такую класіфікацыю: эсэ-нарыс, эсэ-партрэт, эсэ-рэцэнзія, эсэ-замалёўка, эсэ-артыкул, эсэ-фельетон, эсэ-ліст). Для правядзеньня даследаваньня П. Жаўняровічам былі выкарыстаны 95 твораў У. Караткевіча, некаторыя з якіх дасюль не апублікаваныя, з асабістага архіва пісьмэнніка. Асноўная ўвага навукоўца сканцэнтраваная на жанры эсэ-нарыса, пры аналізе якога выкарыстаны тэксталагічныя назіранні. Яны дазваляюць адчуць спецыфіку аўтарскага стылю і недарэчнасьць некаторых рэдактарскіх зьмен.

Адметнасьць манаграфіі, на мой погляд, уменне аўтара тонка пранікаць у самыя складаныя моўныя факты, тым самым паказваючы чытачу, **як** трэба правільна аналізаваць публіцыстычны тэкст. Так, разглядаючы твор У. Караткевіча «Гэта было 10-га сакавіка 1864 года...», П. Жаўняровіч вылучае пяць макраструктур, якія прадугледжваюць улік дыскурсіўных паказчыкаў і па-свойму ўздзейнічаюць на чытача, такім чынам кантактуючы з ім. Усталёўваецца сьвоеасаблівы дыялог. Чытач далучаецца да яго праз уключэньне ў склад займенніка *мы* (пад ім разумеем суб'екта і адрасата дыскурсу), выкарыстаньне дзеясловаў цяперашняга часу незакончанага трываньня (яны дазваляюць і аўтару, і чытачу больш выразна адчуць атмасферу 60-х г. XIX ст.), рытарычных фігур (мэта іх ужываньня – уздзеянне і перакананьне), вобразных сродкаў мовы (такія сродкі выконваюць функцыю ўздзеяньня ў публіцыстыцы). Дыскурс прадугледжвае абавязковую наяўнасьць дыялогу аўтара-адрасанта і рэцыпіента-адрасата. П. Жаўняровіч разглядае дэяктычныя сродкі маркіроўкі суб'екта дыскурсу (займеннікі *я*, *мы*, *мой*,

наш) і адрасата дыскурсу (займеннікі *ты, вы, твой, ваш*). Дыялагічнасць публіцыстычнага дыскурсу У. Караткевіча ствараецца не толькі паказчыкамі аўтарызацыі, але і персуазыўнасці (яе сродак – лексема *магчыма*, паказчык функцыі ілакутыўнага акта, які запрашае чытача да суразважання).

Манаграфія П. Жаўняровіча – своеасаблівы дапаможнік для выкладчыкаў, аспірантаў, магістрантаў, студэнтаў па методыцы дыскурснага аналізу. А такіх даследаванняў у сучасным беларускім мовазнаўстве, пагадзіцеся, не хапае. Таму мяркую, што манаграфія П. Жаўняровіча зойме належнае месца сярод многіх навуковых прац па спецыфіцы творчасці У. Караткевіча, а таксама асновах дыскурсу-аналізу мастацка-публіцыстычных тэкстаў.

Як бачым, пры стылістычным аналізе неабходна ўлічваць спецыфіку сучаснага і запатрабаванага на сёння дыскурснага падыходу, а разгляд моўных сродкаў мастацкай публіцыстыкі павінен праводзіцца на аснове дыялагізацыі.

Літаратура

1. Лепешаў, І.Я. Лінгвістычны аналіз тэксту: вучэб. дапам. / І.Я. Лепешаў. – Мінск: Выш. шк., 2009. – 287 с.
2. Іўчанкаў, В.І. Дыкурс беларускіх СМІ. Арганізацыя публіцыстычнага тэксту: манаграфія / В.І. Іўчанкаў. – Мінск: БДУ, 2003. – 257 с.
3. Жаўняровіч, П.П. Публіцыстычны дыкурс Уладзіміра Караткевіча / П.П. Жаўняровіч; навук. рэд. В.І. Іўчанкаў. – Мінск: РІВШ, 2011. – 244 с.

Галіна Тычко

Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт

ДАКУМЕНТАЛЬНЫ ПАЧАТАК У МАСТАЦКАЙ ПУБЛІЦЫСТЫЦЫ БЕЛАРУСІ

Дакументальна-мастацкія творы, традыцыя якіх на Беларусі вядзе свой радавод яшчэ з летапісных часоў, займаюць асаблівае месца ў нацыянальным прыгожым пісьменстве. Актуалізацыя дакументальнага пачатку адбываецца ў XX стагоддзі, якое пачынаецца Першай сусветнай вайной, паводле слоў Т. Мана, «гістарычнай вехай, што азначала канец аднаго свету і пачатак нечага зусім новага». Гэтым новым сталі разбуральныя рэвалюцыі, Другая сусветная вайна, масавыя рэпрэсіі і забойствы, гвалт і катаванні ў канцэнтрацыйных лагерах ад Салаўкоў да Асвенціма, тэхнагенныя катастрофы. Не дзіва, што ў такіх умовах рэальны факт, дакумент больш удзейнічаюць на чалавечую свядомасць, чым мастацкі вобраз, створаны фантазіяй мастака.

Самадастатковыя факты ўролі мастацкіх вобразаў у беларускай літаратуры з'явіліся ўпершыню ў кнізе Максіма Гарэцкага «На імперыялістычнай вайне» (1914–1926). Пісьменнік сам быў салдатам на гэтай вайне і адлюстравваў перажытае і ўбачанае на свае вочы. І ўсё ж на першы план факт і дакумент